

MOLNÁR ANTAL

La Schiavona

Egy bosnyák lány viszontagságai a 17. században

A forrás

A kora újkor kutatói körében közhelynek számít, hogy a több száz évvel ezelőtt élt emberek mindennapi életéről, a kisemberek világáról a hazai forrásadottságaink jóval alulmúlják a nyugat-európai kollégák lehetőségeit. Különösen igaz ez a hódoltságra, ahol a hivatalos iratanyag túlsúlya még inkább szembeszökő. Éppen ezért fogadta a történész-szakma lelkesen az elmúlt évtizedekben a római és általában az egyházi forrásokat, hiszen abból az elsüllyedt világból mutattak meg valamit, amit már végképp elveszettnek hittünk.¹ A Propaganda Fide Kongregáció vagy a Római Inkvizíció levéltárából feltárt dokumentumok mellett sokkal kisebb mennyiségű, szórványos leleteket remélhetünk az egyes római könyvtárak kéziratai között, amelyek viszont egyediségükkel kárpótolnak a fáradságos keresgélésért. Az elmúlt évek terméséből a legismertebb az 1517–1518-ban lezajlott körmendi kolostorper jegyzőkönyve a Barberini-könyvtárból,² de említhetném Ignazio Tudisi 1640-ben írott temesvári úti beszámolóját a Biblioteca Angelica,³ az 1629-ben bekövetkezett pozsegai naptársoda történetét a Biblioteca Ferrajoli,⁴ vagy éppen Marnavics Tomkó János izgalmas leírásait a Biblioteca Casanatense gyűjteményéből.⁵

1 Összefoglalóan: *Molnár Antal*: A magyar hódoltság történetének egyházi forrásai. In: A pécsi egyházmegye történetének forrásai. Szerk. Varga Szabolcs. S. a.

2 *Erdélyi Gabriella*: Egy kolostorper története. Hatalom, vallás és mindennapok a középkor és az újkor határán. Bp. 2005. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 38.); *Uő*: The Register of a Convent Controversy (1517–1518). Pope Leo X, Cardinal Bakócz, the Augustinians and the observant Franciscans in contest. Bp.–Rome, 2006. (Collectanea Vaticana Hungariae II/1.)

3 *Molnár Antal*: Rómából Belgrádba. (Három jezsuita útibeszámoló a 17. századból). In: Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére. Szerk. Fodor Pál–Pálffy Géza–Tóth István György. Bp. 2002. (Gazdaság- és Társadalomtörténeti Tanulmányok 2.) 263–277.

4 *Uő*: Ünneprontók Pozsegán 1629-ben. In: Szőrényi László emlékkönyv. Szerk. Császtvay Tünde. S. a.

5 *Uő*: A szarajevói kádi ítélete 1613-ban. (A zimma-elv egykorú értelmezéséhez). Egyháztörténeti Szemle 6(2005) 165–167.

Ezúttal az oratoriánus szerzetesek könyvtárában, a Biblioteca Vallicelliana-ban őrzött dokumentumok, illetve azok publikált változata alapján egy 17. századi bosnyák nő életrajzát mutatom be. A Rómában szolgálóként, majd szerzetesnővérként élő Magdalena Pereš-Vuksanović, későbbi nevén Francesca Schiavona kalandos élete felkeltette gyóntatóinak, az oratoriánus szerzeteseknek az érdeklődését, sőt a fantáziáját is. Egyikük, Giovanni Severano 1639-ben papírra vetette a rövid, latin nyelvű életrajzát, majd minden valószínűség szerint ugyanő egy hosszabb, olasz nyelvű biográfia összeállításába fogott. Az írások célja Magdalena tiszteletének terjesztése, hosszabb távon pedig ennek egyházi elismertetése lehetett.⁶ A barokk irodalomban nem ismeretlen Severano személye, többek között műtörténeti leírásaival írta be a nevét az itáliai kultúra történetébe.⁷ Magdalenáról tervezett, hosszúira nyúló írását azonban már nem tudta befejezni, 1640. február 26-án bekövetkezett halálával a kézirat is torzóban maradt. A 105 folio oldalt tartalmazó írás címe: *Vita di Maddalena detta La Schiavona distinta in IIII libri*, vagyis Magdalena, közönségesen a Schiavona élete négy könyvre osztva. Művéből csak három könyv készült el, de ezekben az életrajznak csupán az első, boszniai részéig jutott, illetve abban sem végig, a negyedik könyvet pedig éppen csak elkezdte.⁸

A szerző tollát láthatóan megihlették Magdalena viszontagságai, ezért is duzzadt a mű a tervezettnél jóval hosszabbra, és vált egyre dagályosabbá, moralizálóbbá és filozofikusabbá. Az életrajz alapjául szolgáló történések – mint azt a személyek és a színhelyek egyértelműen igazolják – Magdalena elmondásán alapultak, a történet narratív megformálása, a párbeszéd, a szereplők motivációinak és gondolatainak bemutatása azonban kétségkívül a szerző írói vénáját és fantáziáját dicsérik. A „hozzáadott értékek” ellenére a bosnyák lány élettörténete talán az egyetlen fennmaradt női életrajz a korabeli Boszniából, tágabban az oszmán Délkelet-Európából, ami már önmagában véve is egyedülálló forrássá avatja. Magdalena segítségével, egy atipikus életút mentén a balkáni és hódolt-sági nők megélt mindennapjaihoz, lehetőségeihez és korlátaihoz kerülünk közelebb. A következő fejezetben a két életrajz, illetve a Jelić által publikált kiegészítő dokumentumok⁹ alapján mutatom be Magdalena Pereš-Vuksanović viszontagságos életét. A leírás során Severano regényszerű elbeszélésének nyo-

6 Severano csupán a rövidebb írás elején adta meg a nevét, de a tartalmi jegyek és a jellemző fordulatok alapján szinte minden kétséget kizáróan ő a hosszabb, olasz nyelvű változat szerzője is.

7 Legismertebb munkája: *Memorie sacre delle sette chiese di Roma e di altri luoghi, che si trovano per le strade di esse*. I–II. Roma, 1630.

8 A kézirat lelőhelye: Biblioteca Vallicelliana (Roma) Msc. I. 12. Kiadása: *L. Jelić*: *Gragja za životopis Magdalene Pereš-Vuksanović, poznate pod imenom Franice Slavonke*. Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini 16(1904) 161–193. (az életrajz szövege: 166–189). A rövidebb életrajz több egykorú másolatban is fennmaradt, kiadásai: *L. Jelić*: i. m. 189–190.; *Eusebius Fermendžin*: *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752. Zagrabiae, 1892.* (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 23.) 399–400.

9 Az örökségével kapcsolatos per dokumentumai: *L. Jelić*: i. m. 190–193.

mába szegődöm, sajátos fordulatait és narratív struktúráit követve, de – értelem-szerűen – a terjengős írást erősen rövidítve, a bölcselkedő kitérőket elhagyva ismertetem Magdalena életének valóban nem mindennapi eseményeit.¹⁰

Magdalena Pereš-Vuksanović története

Magdalena Vuksanović 1606 júliusában született a közép-boszniai Jelaškén. A falu a híres boszniai Mária-kegyhely, Olovo plébániája volt, és közvetlenül a kolostor köré szerveződő szakrális tájhoz tartozott. Magdalena apját Miho Vuksanovićnak, anyját Angela Bogdanovićnak hívták, a szülők a plébánián és a kolostorban működő ferences barátok segítségével mély vallásosságban és Mária-tiszteletben nevelték lányukat. A Szűzanya iránti buzgalmának tudta be az életrajz szerzője, hogy a fiatal Magdalenában nagyon erősen élt a vágy szüzességének megőrzésére. Ebben – mint azt a későbbiek igazolják – egyáltalán nem volt könnyű dolga, hiszen az évek múltával gyönyörű nővé cseperedett, és a kísértéseket csak bölcsességével és vallásosságával tudta legyőzni. A 18 éves Magdalena szépsége teljesen elbűvölt egy katolikus ifjút, Franjo Božićot, aki örülten szerelmes lett a lányba. A házasságnak vallási és társadalmi akadályai nem is lett volna: mindketten egyaránt katolikus és hasonló vagyoni helyzetű családból származtak, Franjo joggal számított a szülők beleegyezésére is.

Szép reményeit azonban igencsak lelohasztotta, hogy Magdalena részéről a legkisebb biztató jelet sem tapasztalta. A lánynak egyáltalán nem állt szándékában megházasodni, a szívét Isten és Szűz Mária iránti szeretet töltötte el, és legfőbb vágya a kolostori élet volt. Boszniában és a közeli vidékeken azonban nem léteztek apácakolostorok, ezért Magdalena szent irigységet érzett magában a férfiak (az életrajz szavaival: a kiválóbbik nem) iránt, akik számára az ő hazájában is számos kolostor nyújtott lehetőséget az Istennek szentelt életre. A városban járva gyakran találkozott a ferences barátokkal, olyankor így szólt magában: „Isten boldog szolgálói, akik a világ veszélyes viharai közt a hajótörést elkerülve a szerzetesség boldog kikötőjébe érkeztek [...] Minő boldognak tartanám magam, ha érdes zsákotokra cserélhetném női ruháimat. Ha törekeny testemet a durva kordával övezhetném, ezzel együtt szabad akaratomból kötném meg minden erőmet, hogy Isten tetszésére bízam, aki kedve szerint rendelkezne velem. Ó minő boldog állapot! Ó minő paradicsomi élet!” Efféle gondolatok kötötték le Magdalena lelkét, és a házasság említésétől is visszaborzadt, így a szerelmes ifjú minden közeledési kísérlete teljesen eredménytelen maradt.

A fiú teljesen tanácstalanul kínlódott napokig, hiszen a lánynak nem az ő személye, hanem általában a házasság ellen volt kifogása. Erőszakkal, vagyis nőrablással nem akarta megszerezni, részint a vállalkozás nehézségei miatt, részint viszont a szerelemhez való méltatlansága okán. Eddig a lány, ha nem is szerette,

¹⁰ Az olasz nyelvű életrajzban a még élő férj és testvére álnéven, Claudióként és Mustaccióként szerepelnek.

de legalább nem utálkozott tőle, egy ilyesféle elhamarkodott lépéssel könnyen meggyűlöltethette volna magát, és minden reményt örökre elveszíthetett volna. A szerencsétlen szerelmes napokig őrlődött étlen-szomjan és álmatlanul. Franjo édestestvére, a muszlim vallású Musztafa, akivel nagyon meghitt kapcsolatban állt, segíteni akart a szenvedő fivérén. Eddig is irányította testvére lépéseit: az ő javaslatára vallotta meg szerelmét és kérte feleségül. A sikertelenséget látva a lány elrablását javasolta neki, és felajánlotta a segítségét az akcióban; a testvére azonban nem akart ráállni az erőszakra. Musztafa látta Franjo gyötrődését, éppen ezért úgy határozott, hogy minden eszközzel megszerzi számára a lányt.

Franjo ellenkezése ellenére a következő tervet eszelte ki: néhány muszlimot maga mellé véve meglepik Magdalénát a földeken, ahová gyakran járt az anyjával; a megfelelő pillanatban elrabolják és egy közös barátjuk házába viszik, ahová papot hívatnak és megkötik a házasságot. Franjo végül beleegyezett, abban bízva, hogy könyörgéssel és sírással meg tudja lágyítani Magdalena szívét, és ha szerelmet nem is, de legalább az irgalom szikráját felkelti benne. Maga Musztafa is felajánlotta kerítői szolgálatait: ügyesen előkészített és mesterkélt beszéddel ráveszi, hogy egyezzen bele a házasságba egy olyan keresztény férfival, aki ennyire vágyakozik utána.

Közben Magdalena Szűz Mária oltalma alatt intenzív lelki életet élt, munka után általában rögtön imádkozni kezdett. Mellette titokban böjtölt, aminek hatására egyre inkább elvesztette arcának pirosposzsgás báját. Az anyja, akinek legőbb vágya volt a lánya kiházásítása, a változást észlelve arra gondolt: talán a vidéki levegő és napfény jót tenne neki, ezért elküldte egy közeli tanyára az egyik nagynénjével. Magdalena a szíve mélyén rosszat sejtett, de nem akart ellentmondani az anyjának, ezért a nagynénivel nekivágott az útnak. Amikor Franjo és Musztafa értesültek Magdalena indulásáról, titokban utánaküldték a hét felbérelt muszlim legényt. A férfiak alapos helyismerettel rendelkeztek, és a tanya mellett egy bokros helyen rejtőztek el, ahonnan nyomon tudták követni az eseményeket. Az öregasszony és a lány végig egymás mellett maradtak, de végül a nagynéni kiment a kertbe, míg Magdalena a ház melletti szénapajta előtt álldogált. A kedvező alkalmat látva a csapat vezetője jelt adott, mire a férfiak egy pillanat alatt nagy sebbel-lobbal előrohantak és körülvették a lányt. Egyikük hátulról befogta a száját, hogy ne tudjon kiabálni, a többiek a kezénél fogva elvonszolták a kiválasztott ház felé, anélkül, hogy bárki észrevette volna a történeteket; közben hízlegéssel és szerelmes szavakkal próbálták megnyugtatni. A ház alig egy mérföldre volt a tanyától, így gyorsan odaértek, az akció kimenetele felett aggódó Musztafa már messziről felismerte a csapatot; a lányt szó nélkül elzárta az egyik szobába, a nőrablás végrehajtóit pedig elküldte. Azonnal értesítette testvérét a sikerről, aki erre a házhoz sietett. Meghányták-vetették a házasság nyélbeütését, majd hívták a papot, hogy adja össze őket. Amikor a barát megérkezett, mindhárman bevonultak a szobába. Magdalena meglátva a kérőjét és a ferencst, rögtön tudta, mire megy ki a játék, és mint egy második Sienai Szent Katalin, imádkozni kezdett a Szűzanyához, hogy őrizze meg szüzességének virágát.

Franjo mozdulatlanul meredve állt Magdalena előtt. Musztafa a lány elé lépett és hosszasan igyekezett rábeszélni a házasságra. Ecsetelte testvére őszinte szerelmét, amely nemcsak a testi szépség, hanem a lelki erényesség iránt is vágyat érez. Ennek igazsága mellett éppen az a legsúlyosabb érv, hogy bár a lány a hatalmában van, ő mégsem közeledik hozzá mindaddig, míg a keresztény házasság köteléke össze nem kapcsolja őket. Musztafa kitért a vőlegény előkelő származására, gazdagságára és vallásosságára, amelyek mind a házasság mellett szóltak; a ferences barát pedig azért van jelen, hogy egyetértésüket a katolikus egyház rítusa szerint érvényesítse. Ha viszont megátalkodott makacsságból visszautasítja ezt a házasságot, akkor innen nem mennek el addig, amíg nem lesz Musztafa felesége, hiszen a valláskülönbség ellenére sokra becsülné, ha a házába vihetné; a választás tehát rajta áll – közölte vele a muszlim fiú. Magdalénát Musztafa szavai nagyon felkavarták, és a zsarolás hatására végül kénytelen volt a kisebbik rossz érdekében engedni, hiszen ellenkező esetben a keresztény házasság elől menekülve végül egy muszlim rabszolgája lett volna. Ha elfogadja Franjo kezét, gondolta, legalább a töröktől megmenekül. Mindazonáltal sok ideje nem maradt a töprengésre: a türelmetlen férfiak sürgetésére, lélekben Szűz Máriához imádkozva és megújítva szüzességi fogadalmát, végül igent mondott Franjo ajánlatára, mire a plébános előtt gyorsan megkötötték a házasságot.

Amikor azonban a szerelmes ifjú mohón a lány nyakába borult, Magdalena hatalmas erővel ellökve magától a földre taszította, majd őrlőgöngyölni kezdett és mindent, ami a keze ügyébe akadt, a földhöz vágott. Életrajzírója szerint, ha egy számárállkapocshoz jutott volna, Sámsonhoz hasonló csodára lett volna képes. A három férfi a tombolást látva döbbenet hátrált ki a szobából, rázárták a dühöngő lányra az ajtót, és a szomszédos helyiségben hosszasan tárgyalták a további teendőket. Franjo szerint Magdalena dührohama a fiatalság miatti természetes zavarodottság következménye. Musztafa már közelebb járt az igazsághoz, amikor az egészet színjátéknak tartotta, amelynek háttérében a férjhezmenetel elutasítása állt. A plébános szerint viszont az a hatalmas erő, amellyel Magdalena tört-zúzott, kizárta a betegséget vagy a leleményes színlelést, ennek a véleménynek a két fiatal is helyt adott. Akkor viszont nem lehet másról szó, mint ördögi megszállottságról – hangzott a következtetés. Úgy döntöttek: nem engedik ki a szobából, és kívárlják, vajon alábbhagy-e az örülete; csak a mindennapi életmet adták be neki.

Magdalena szüleit a fájdalomtól megzavarodott nagynéni értesítette a lány eltűnéséről, amelynek sem okát, sem módját nem ismerték. Hiába kerestették a környező településeken, nem sikerült a nyomára akadni. Némi vigaszt nyújtott nekik Magdalena apai nagybátyja, a ferences Martin Brguljanin, akivel a lány korábban sokat beszélgetett lelki dolgokról, ismerte lángoló istenszeretetét és vágyát a világtól elvonult, tökéletesebb keresztényi életre. Így méltán gondolhattott arra, hogy remeteségbe húzódott valamely eldugott helyre, miként arról többször ábrándozott előtte. Erről meggyőzte a szülőket is, akik egy embert küldtek a lány felkutatására, abban reménykedve, hogy néhány nap alatt nem juthatott messzire.

Közben Franjo és Musztafa rendszeresen látogatták Magdalenát, aki nem csillapodott, ráadásul a bezártság és a koplalás miatt egyre rosszabbul nézett ki. Ezért úgy döntöttek, hogy kiengedik a szobából nyíló zárt kertbe, hogy levegőzőn. Magdalena kiszaladt az udvarra, majd rövid őrjögés után visszament a szobájába, amiből a két fiú arra következtetett, hogy biztosan nem fog megszökni. Lassanként ellankadt a figyelmük, és már az őrzésére sem figyeltek oda. Fogságának tizenkettedik éjszakáján nagy mennyiségű hó esett és dermesztő hideg volt, mindenki örült, hogy a meleg ágyban feküdhettek – kivéve Magdalenát, aki a folyamatos sírástól nem tudott aludni. Hajnalhasadás előtt, amikor a háziak még édesen aludtak, kinézett az ablakon, látta a behavazott tájat, és felébredt benne a remény a szökésre. Rögtön a Szent Szűzhöz fohászzkodott, majd csendben kiment a szobából. Egy nagyobb helyiségbe ért, ahonnan ki lehetett jutni a házból, sőt az ajtót sem őrizték, mert nem ez volt a főbejárat. Magdalena különösebb nehézség nélkül kinyitotta az ajtót, és egy folyosóra lépett ki, ennek végén egy kétszárnyas kapu zárta el a kijáratot. Akárhogy is próbálta fessegetni, a zár nem nyílt ki. Zokogva indult vissza a szobájába, amikor a lába alatt megcsörrent valami: a kapu kulcsa volt. Hálát adott a Szűzanyának a segítségért, majd óvatosan kinyitotta a kaput, és meztelen lábbal, cipőjét és zokniját a kezében fogva lépett ki a hóra. Tanácstalanul kóborolt az ismeretlen úton. Egy mérföldnyi gyaloglás után, pirkadatkor egy kis épületet pillantott meg, közelebb érve látta csak, hogy egy templom. A kapuja felett a freskó Szent Mihály arkangyalt ábrázolta, miközben a fel-lázadt angyalokat letaszítja az égből. Magdalena először hiába próbált betérni a templomba, az ajtaja zárva volt. Egyszerre csak a szeme láttára nyílt ki a kapu – mivel senki sem volt a közelben, ez csakis az angyalok műve lehetett. Belépett a templomba, földre borult és hálát adott a csodáért, majd bezárta belülről a templomajtót, Szűz Mária oltára elé térdelt és imádkozott. Fohásza annyira hálás és szeretetteljes volt, hogy az életrajz szerzője a bűnös Mária Magdolna balszamához fogható, a mennyet betöltő lelki illatszerhez hasonlította.

A két fiú az elmúlt majd két hét alatt minden nap megnézte Magdalenát, vajon megszabadult-e a démonoktól. Aznapi reggel Franjo korábban ért a házba. Az utcai kaput nyitva találta, berohant a szobába, de nem találta ott a lányt. Körbeszaladt az épületben, kiment a kertbe, de nyoma sem volt. A kétségbe-eséstől szinte összerogyott, mire Musztafa is megérkezett. A háziak, akiknek a hanyagságából megszökött, semmit sem tudtak róla. A tanya másfél mérföldre feküdt Jelaškétól, a tulajdonos csak néha látogatott ki, hogy az épület melletti kertben pihenjen. Az ingatlant egy kertész gondozta, aki feleségével és apró gyerekeivel élt a házban. A gazda Musztafa kérésére bocsátotta rendelkezésükre a szobát, mint mondták, ifjúi szórakozásukra. A kertész mindezzel nem törődött, ő csak azt az utasítást kapta, hogy a bejárat kapura vigyázzon, főleg éjszaka. A jóember az előző este is rendre bezárta a kaput, de visszafordulva véletlen fel-lökte a kisebbik fiát, aki észrevétlen követte őt. Amikor lehajolt a gyerekért, óvatlanul a lába mellé, a földre tette a kulcsot, és utána ott is felejtette.

A történetet hallva az ifjak rettenetesen leszidták a kertészt, majd sarkon fordultak és elkezdték követni a kaputól induló lábnyomokat a hóban. Két kísé-

rőjükkel együtt jókora séta után értek a templom elé, ahol a lábnyomok is elfogytak. A kaput zárva találták, erre elkezdtek dörömbölni, de senki sem válaszolt. Közben Magdalena mozdulatlanul térdelt az oltár előtt és rettegve várta üldözőit. Éppen arra jött néhány munkás, akik Jelaškera tartottak. Musztafa a segítségüket kérte az ajtó feltöréséhez, mondván: egyikük felesége megháborodott és ide bújt el, szeretnék hazavinni a szerencsétlent. A férfiak erre azonnal hozzáálltak a kapu lebontásához, és sikerült is kifeszíteniük az egyik szárnyát, hogy éppen egy személy beférjen rajta. Erre berohantak a templomba, és az oltár előtt találták a lányt. Elsőként Franjo állt eléje és felkiáltott: „Mikor hagyod már abba a kínzásomat, édesem?!” Még hozzá akarta tenni: feleségem, de ez a szó már elhalt az ajkán, mert amikor keblére akarta ölelni, a lány hatalmas erővel ismét a földre lökte. A szerencsétlen nagy nehezen feltápászkodott, egész testében remegett, és nem mert többé megszólalni. Musztafa viszont haragra gerjedt Magdalena viselkedése miatt, és dühösen fakadt ki: hogyan képzei ezt a gőgös és erőszakos viselkedést a hites urával szemben, aki botlásait megbocsátva szeretettel közeledett feléje? Ha nem szedi össze magát, hangzott a fenyegetés, és nem tér haza a férjével, a jelen levő férfiak erővel fogják elcipelni a templomból.

Magdalena szóra sem méltatta, csak egy gúnyos mosollyal adta tudtára megvetését, Musztafa pedig dühösen utasította a körülötte állókat, hogy vigyék ki a templomból. Azok azonban hiába rángatták, a lány sziklaszilárdan állt a helyén, mintha földbe gyökerezett volna a lába. Franjo ostobán és tanácstalanul bámulta a civakodást, Musztafa pedig teljesen vegyes érzelmekkel, hol a tehetetlen dühvel, hol pedig a Magdalena iránt érzett, titkolt szerelemmel küszködött magában. Végül ez utóbbi kerítette hatalmába, és teljesen összeomolva könnyörögni kezdett a lánynak, hogy legyen irgalmas Franjo és saját családjá iránt, ezért menjen szépen haza a férjével. A végén már Szűz Máriára kérlelte, akit ő maga muszlim létére is nagyon tisztelt, hogy térjen észhez. Magdalena végül engedett az unszolásnak, és a hazatérés reményében fogta magát, és lesütött szemmel kísértált a templomból, majd elindult Jelaške felé. Hiába próbálták eltéríteni szándékától, nem jártak sikerrel. A két fiú elkeseredve nézett a lány egyre távolodó alakja után. Magdalena alig egy óra alatt hazaért a falujába, ahol a szülei kimondhatatlan örömmel fogadták. A lány is nagyon boldog volt; nemcsak azért, mert újra családjá körében lehetett, hanem visszanyert szabadsága miatt is. Leültek a szobában, és Magdalena részletesen elmesélte fogsága tizenhárom napos történetét.

A szülők, különösen az apa nagyon feldühödött a fiatalok vakmerőségén, és rögtön a bosszún kezdte törni a fejét. Később azonban lenyugodva elgondolkodott saját maga és családjá helyzetén, és rájött, hogy igazából nincs lehetősége elégtételt venni a sérelemért. Musztafa ugyanis közeli rokonságban állt a falu török előkelőivel és parancsnokával, az agával. Ha náluk tenne panaszt, csak bajt hozna a fejére, ráadásul az ügy nagy nyilvánosságot kapna és bemocskolná lánya jó hírét. Ha pedig saját kezével venne elégtételt, azzal családjá pusztulását okozná. Ezért elvetette a bosszú gondolatát, és továbbra is a Szent Szűz védelmébe ajánlották magukat.

Magdalena az ezt követő napokban teljesen visszavonultan élt, egyáltalán nem mutatkozott, idejét imával töltötte. Az elviselt izgalmak és az állandó rettegés hatására súlyos betegségbe esett, még az élete is veszélyben volt. Meghallotta ezt Franjo, és anélkül, hogy Musztafával egyeztetett volna, úgy döntött, felveszi a kapcsolatot a lány apjával. Elküldött tehát egy ferencest Miho Vuksanovičhoz, hogy békítse meg az öreget. A barát előadta a tényállást: Magdalena Franjo törvényes felesége, és bár a túlzott szerelem miatt a házasság körülményei valóban kínosak voltak, de ettől az még érvényes, hiszen a plébános előtt mondták ki az igent. Franjo a fogság idején is nagy tisztelettel bánt a lánnyal, egy ujjal sem nyúlt hozzá. A szerzetes dicsérte Franjo családjának gazdagságát, a fiú őszinte szerelmét, hiszen ennek hatására követte el a rablást, persze inkább a rossz tanácsadókra, mint saját szívének hangjára hagyatkozva. Abban bíztak, hogy Miho megnyerése után az apa rá tudja venni a lányát a házasságra. Nem is teljesen alap nélkül, mert az öreg, bár az eljárás miatt sértve érezte magát, a helyi török hatóságoktól való félelmében mégiscsak hajlott a megegyezésre. A barát által tolmácsolt bocsánatkérést elfogadta, de a lány betegsége miatt arra kérte Franjót, hogy egyelőre kerülje el a házukat.

A szerelmes ifjú reszketve várta a ferences érkezését, hiszen joggal tartott az apa haragjától. Amikor viszont a barát elmesélte küldetése történetét, megnyugodott, misét mondatott és sok szerzetest kért meg, imádkozzanak Magdalena felgyógyulásáért. Közben Magdalena is szüntelenül fohászokodott, de egészen más céllal: kérte Istent és Szűz Máriát, hogy szabadítsa meg lelkét a test börtönéből és fogadja be az örök boldogságba. A súlyos rohamok és a teljes elgyengülés ellenére – Isten újabb csodajeleként – lassan kezdett felgyógyulni és megerősödni. Három hónapig betegeskedett, lábadozásának a hírére Franjo is egyre türelmetlenebbül várta a pillanatot, amikor ismét megláthatja szerelmét. Újra a ferences barátot kérte fel a közvetítésre, akinek érkezésére az öreg ezúttal már jobban fel volt készülve: megköszönte Franjo bölcs önmérsékletét, és maga ajánlkozott fel, hogy kipuhatolja lánya szándékait a házasságot illetően; addig azonban további türelemre kérte a fiút.

Miho helyzete korántsem volt irigylésre méltó: az egyre izgatottabb férj és a házasság gondolatától is irtózó lánya között őrlődött. A Franjóval kötött házasságot nem tagadhatta meg következmények nélkül, hiszen apaként hatalma volt a leánya felett, és a nemleges válasz mögött az ő akaratát látták volna. Ráadásul a Franjóval való rokonság nem is lett volna ellenére, hiszen a vőlegény Jelaške elitjével állt rokonságban, így saját családjának is komoly haszna lett volna ebből a kapcsolatból. Ellenkező esetben viszont a helyi muszlimokkal is meggyűlt volna a baja, és súlyos veszedelembé sodorhatta volna egész családját. Szegény öregnek ráadásul felesége állandó lamentálását is hallgatnia kellett, aki nagyon szerette volna férjhez adni a lányát, és Miho tehetetlenségének tulajdonította az egész históriát. Végül összeszedte magát és feltárta a lánya előtt a szorongató helyzetét: beszélt félelmeikről és örömeikről az elmúlt hónapokban, Franjo bosszúért kiáltó vakmerőségéről, ugyanakkor alázatos és szeretetteljes viselkedéséről betegség idején, és főleg önmegtartóztatásáról, amellyel mindeddig tá-

vol tartotta magát Magdalénától. Hosszan ecsetelte a veszélyeket, amelyek a helyi török hatóságok részéről fenyegetik a családjukat, ha tovább is vonakodik férjhez menni. Az egyház tanításával is igyekezett meggyőzni a házasság érdemszerző voltáról és a szülők iránti engedelmesség vallásos kötelezettségéről. Miho egyébként Magdalena elképzeléseinek megvalósítására semmilyen gyakorlati lehetőséget nem látott az oszmán Boszniában: apácakolostorok hiányában apja halála után senki sem védelmezte volna az egyedülálló lányt.

Magdalena felindulva hallgatta az apját, majd nyugalmat színélve megköszönte őszinteségét, és mindössze néhány napot kért, amíg összeszedi erejét a végső döntéshez. Miho két napot adott a lányának, majd beszámolt feleségének a jó hírekről, és értesítette Franjót, hogy legyen ideje az esküvő előkészítésére. Magdalena apja távozása után keserves sírásra fakadt, majd szüntelenül imádkozott, hogy a Szent Szűz mutasson számára kiutat a reménytelen helyzetből. Éjszaka aztán, amikor a Szűzanya képe előtt térdelt, egyszer csak belső hangot hallott: fuss, Magdalena, és ne félj, én veled leszek. Azonnal felpattant, felhúzta apja egyik ruháját, elvette a kardját és csendben kiosont a házból. Elhagyva a falut egy sűrű erdőbe ért, ahol földre borult és hálás szívvel fordult Istenhez megmeneküléséért. Nyolc napot töltött böjttel és imádsággal, és – újabb csoda! – az egyhetes koplalás után egészségesebben és erősebben hagyta el búvóhelyét, mint ahogyan odaérkezett. Nemcsak fizikailag, hanem lelkileg is megerősödött: női féltékenységétől végképp megszabadult, levágta a haját, apja ruháit saját méreteihez igazította, és lélekben is férfivá válva hagyta el az erdőt. Saját neve helyett ezentúl az Ivan nevet használta. Másnap apja a szobáját üresen találta, hiába tette tűvé érte a házat és környékét. A fájdalomtól teljesen összeomlva értesítette Franjót a történekről, akivel közösen próbálták meg felkutatni a lányt a környéken, minden eredmény nélkül. Csak sokkal később, hosszú évek múlva hallottak felőle, amikor már Rómában telepedett le.

Bolyongásainak kezdetén Magdalénának meg kellett küzdenie az ördög által támasztott súlyos kísértésekkel. A gonosz lélek folyamatosan azt sugallta neki, hogy a szüzesség megőrzésének és az üdvösség megszerzésének a legbiztosabb útja az önkéntes mártíromság, vagyis az öngyilkosság lenne. A szörnyen hangzó lehetőség végül a gyakorlati megvalósításon bukott el. Az éhhalál valószínűtlenül lassúnak és tulajdonképpen veszélyesnek tűnt, a kés gondolatától is visszaborzadt, még a méreg tűnt a legkedvezőbb megoldásnak. Ezek a szörnyű gondolatok a pogányok között felnövekedett keresztény leány tudatlanságának következményei voltak, aki az Istennek tetsző elhatározását ilyen bűnnel valóította volna meg.

Hatnapnyi gyaloglás után ért a szerémségi Mitrovicára. A messziről jött, vidéki emberek szokása szerint kíváncsian nézelődött a városka utcáin, amikor összetalálkozott egy Lovre nevű idősebb férfival. Tisztelettel érdeklődött tőle szállás után. Az öregnek megtetszett a megnyerő modorú fiú és felajánlotta neki, hogy szolgálat fejében ellakhat nála. Lovre kérdéseire Ivan-Magdalena a hazugságot lehetőleg kerülve válaszolt: boszniai származású, a szülei házasságra akarták kényszeríteni, mire ő eljött hazulról és évekig idegenben akar szerencsét

próbálni. Lovrét teljesen meggyőzte a válasz, és befogadta a fiút a házába. Az öreg kettesben élt a feleségével, gyermekük nem született, ezért mindketten nagy szeretettel bántak az ifjúval, és türelemmel segítették a számára eddig még ismeretlen munkák elvégzésében. Ivan-Magdalena számára óriási szerencse, vagy inkább a Szűzanya kegyelme volt ez a találkozás, hiszen így megoldódott a lakásának és eltartásának gondja. Az öregek szeretetét tanulékonyásával és készséges szolgálatával hálálta meg, egy idő után már előre kitalálta és teljesítette kívánságukat.

Négy hónapot töltött náluk, amikor Lovre komolyan elgondolkodott kapcsolatok jövőjén. Arra jutott, hogy fiúkká fogadják és örökösükké teszik meg Ivant, aki megnősülve utódokkal, unokákkal ajándékozhatná meg őket. Megbeszélte tervét feleségével, aki nagyon örült az ötletnek, sőt maga is hasonlóra gondolt, de ki sem merte mondani. Erre az asszony kiment a szobából, beküldte Ivant, és Lovre előadta neki szándékukat. Amikor az eddig elmaradt béréről kezdett neki beszélni, a fiú rögtön félbeszakította, mondván: gyakorlatlansága miatt nem is számít fizetésre, hiszen a szállás és az ellátás bőven fedezi szolgálatának értékét. Lovre ettől a szerénységtől még inkább felajzva közölte a szándékát az ifjúval: iránta érzett szeretetéhez nem méltó az úr-szolga viszony, sokkal inkább az apa-fiú kapcsolat. Ezért gyermekükké és vagyonuk örökösévé fogadják, sőt egy nagyon szeretetre méltó lányt is kiszemeltek a számára, akivel családot alapíthat, hogy unokákkal népesítse be a házat. Beszédének végére érve elérzékenyülve ölelte át Ivant és homlokon csókolta. Annál nagyobb volt az ifjú döbbenete, aki hirtelenjében szóhoz sem jutott, csak elvörösödve bámulta a földet. Majd köszönetet rebegett Lovrénak, mire az öreg örömtől repesve távozott, hogy elmondja a feleségének a történeteket.

Ivan-Magdalena teljesen összeomlva maradt a szobában, majd a szokásos megoldáshoz folyamodott: elsietett a templomba imádkozni és tanácsot kérni a Szűzanyától, mitévő legyen. Egy órát töltött az imával, majd felállt és elindult kifelé a városból. Lovre házába már nem tért vissza, még a ruháit is otthagya. Közben Lovre és a felesége elégedetten nyugtázták tervük sikerét, és különösen csodálták Ivant, hogy ilyen önfegyelemmel fogadta a hírt, pedig szerintük bizonyosan óriási öröm érte. Amikor viszont már sokallták a távollétét, elkezdték keresni a házban, de sehol sem találták. A várost is tűvé tették utána, de hiába, ekkor már messze járt. Eltűnése nagy fájdalmat okozott az öreg házaspárnak, akik nem tudták mire vélni az esetet. Másra nem tudtak gondolni, mint hogy valójában sokkal előkelőbb származású lehetett náluk, és emiatt nem fogadta el az ajánlatukat.

Ivan-Magdalena nemsokára az észak-boszniai Modričára érkezett, ahol a fogadóban próbált munkát szerezni, hiszen a Lovrétól kapott kevéske pénze fogytán volt. Azonnal sikerrel járt, mert éppen ott tartózkodott egy Stjepan nevű férfi, akinek lovászfíura volt szüksége. Az illető lovak bérbeadásával foglalkozott, és egy nagy ménese volt. Kezdetben maga is az állatok mellett dolgozott, de meggazdagodva lovászokkal végeztette a munkát. Az egyik legénye viszont éppen a napokban halt meg, helyette keresett új munkaerőt. Megtetszett neki a fiatal fiú, és azonnal felvette. Hazafelé menet beszélgetett vele, és annyira meg-

nyerte a rokonszenvét, hogy a legszebb lovait bízta rá, és saját személyes szolgálata lett a feladata. Ivan új munkáját is tökéletesen látta el, szabadidejét pedig imával töltötte, szép példáját nyújtva a „mindent Isten nagyobb dicsőségére” Szent Ignác-i jelszavának.

A baj azonban itt sem váratott sokáig magára. Talán éppen Stjepan gazda nagyrabecsülése volt az oka, hogy serdülő hajadon lánya is felfigyelt a csinos ifjúra, és lassanként teljesen beleszeretett. Egy idő után egyre szenvedélyesebb érzéseit apja előtt sem tudta titkolni, aki nem kis aggodalommal figyelte lánya vágyakozását a rangon aluli fiatalember iránt. Csak éppen a leginkább érintett, Ivan nem vett észre semmit a lány érzelmeiből, hiszen ő munkájával és az Istennel volt elfoglalva. Stjepan alaposan átgondolta, mit is kell tennie ebben a kényes helyzetben. Ha elküldi Ivant a háztól, megszűnik a lánya számára a csábítás, viszont ennél mindkettőjüket sokkal jobban szerette. A házasság megvigasztalta volna mindhármut, gondolta: a lány vágya teljesül, a fiú felemelkedik a családjába, ő pedig nyer egy kiváló vőt. Féléves szolgálat után, amikor már nem tudta tovább nézni lánya vergődését, egy alkalommal leült vele beszélgetni, s amikor az nagy nehezen megvallotta érzelmeit, beleegyezését adta, hogy összeházasodjanak. A lány a boldogságtól repesve odarohant az éppen munkáját végző Ivanhoz, és megvallotta neki szerelmét és házassági terveit. Ivan először csak keserűséggel, majd kifejezett dühvel hallgatta a lányt, és minden erejével igyekezett lebeszélni szerelméről és szándékairól, közölve: köztük nem történhet semmi. Meg sem várva a lány választát, kirohant a szobából. A közeli ferences templomba ment, leborult az Oltáriszentség előtt és imádkozott.

Hosszú időt töltött imával, és nem vette észre, hogy egy ferences barát figyeli. Amikor befejezte, a pap odament hozzá és kikérdezte: kicsoda ő és honnan érkezett. A barát megvallotta neki, hogy már többször látta Istennel beszélgetni a templomukban, ami ebben a bűnös világban nagy örömmel töltötte el. Ivan-Magdalena a ferences segítségét kérte, hogy gyámolítsa őt a tökéletesebb keresztény élet feltalálásában. Leghőbb vágya az volt, hogy a kolostorban szolgálhassa a barátokat. A szerzetesnek annyira rokonszenves volt az ifjú, hogy beszélt érdekében a gvárdiánnal, a gradovári Miklós testvérrel. Felvették tehát Ivan-Magdalénát a kolostorba szolgálónak. Ekkortájt a boszniai ferenceseknél sok világi ifjú dolgozott, így ebben semmi rendkívüli nem volt. Persze Modriča kis város, így hamar Stjepan fülébe jutott, hogy szolgálja a ferencesekhez szegődött. Nagyon furdulta oldalát a kíváncsiság döntésének okáról, ezért elment a barátokhoz, hogy beszéljen vele. Nem is kellett keresgélnie, hiszen mihelyt belépett, ott találta a fiút munka közben. Ivan-Magdalena nem jött zavarba Stjepan láttán, hiszen semmiféle lelkiismeret-furdalást nem érzett a szökése miatt, hanem vidáman üdvözölte volt gazdáját.

*

Azt pedig, hogy mit mondtak egymásnak, valószínűleg sohasem fogjuk megtudni. Az elbeszélés itt megszakad, Magdalena későbbi sorsáról csak a Giovanni Severano által írott, rövid latin nyelvű életrajz tájékoztat. A modričai kolostorban

másfél évet töltött a barátok szolgálatával, és példás élete miatt fel akarták venni a rendbe. Ivan-Magdalena attól félve, hogy ferencessé válva életében vagy halála után kiderül női mivolta, ismét a szökést választotta. Ezt követően öt hónapig a budai török táborban szolgált kocsisként, de betegsége miatt innen is kénytelen volt továbbállni. Egy püspök tanácsára és segítségével Dalmáciába ment, és egy éven át egy nemesasszony mellett élt, immár női ruhában. Itt sem érezte jól magát, életrajzírója szerint azért, mert a kolostorban az angyalok közelségét megszokva az evilági nők társaságát már nem tudta elviselni. Visszament Boszniába, és Olovóba, a híres Mária-kegyhelyre zarándokolt, ahol három napon át imádkozott egymagában, mert a pestis miatt mindenki elmenekült a városkából. Mivel azonban nem bírta sokáig a szentségek vétele nélkül, visszament Dalmáciába. Egy szerzetes az unokatestvérének gondjaira bízta, aki azonban titkon eladta egy velencei kereskedő számára katonának. Velencébe, majd Bresciába hurcolták, ahol fél esztendőn át a Castello dell'Orzo erődben, a várórségben teljesített szolgálatot, ezalatt a női szemérmessége sokat szenvedett a katonák szabadosságától. Egy francia katonával megszökött a várból, Milánóba, majd számos kaland után Latiumba mentek. Útjuk során mindig a szabad ég alatt háltak és füveken éltek. Rómába érve ismét női ruhába öltözött, felkereste a Szent Péter-bazilika horvát gyóntatóját és egy oratoriánus atyát, Pietro Paccit. Az ő tanácsukra és segítségükkel egy római úrinő, Agnese Codolcina, Fabrizio Rovescalla özvegye szolgálatába állt, akinél hosszú éveken át példásan dolgozott és buzgó vallási életet folytatott.

Bolyongásainak pontos kronológiáját nem könnyű összeállítani, hiszen az elbeszélés adatai hiányokkal közlik az életút állomásainak időpontjait. 1624 telén rabolta el a két fiú, a mitrovicai és a modričai szolgálata nagyjából egy évig tartott. A modričai ferences kolostorban másfél évig élt, vagyis innen valamikor 1627 derekán szökött el. Év végéig dolgozott Budán, 1628-ban egy évet tartózkodott Dalmáciában, a következő év első felében katonáskodott. 1630-ban érkezett Rómába, 1632-től 1650-ig dolgozott Codolcina asszonynál, aki hűséges szolgálatának jutalmául vagyona egy részét ráhagyta. Közben felvette a Francisca/Franica nevet, a későbbi forrásokban már így találkozunk vele. 1663 elején belépett a római Szent Domonkos- és Sixtus-kolostorba, itt hunyt el szentség hírében 1670. december 13-án.

Majd negyvenéves római tartózkodásának dokumentumait elsősorban a hagyatékával kapcsolatos pereknek köszönhetjük. 1639-ben találkozott a római rendi káptalanra érkező nagybátyjával, a ferences Martin Brguljaninnal, sőt előkerült férje, Franjo Božić is. Ez utóbbi már hallani sem akart csavargó feleségéről, újra kívánt nősülni, ehhez kért felmentést a Szentszéktől. Halála után hosszú szolgálata alatt gyűjtött vagyonkájára több jelentkező is akadt. Az Apostoli Kamara az örökös nélkül Rómában elhalt nő javait lefoglalta, viszont egy 15. századi pápai kiváltság alapján a hagyaték felére az illír nemzet Szent Jeromos-ispotálya is igényt tartott. Sőt, valamikor az 1680-as években a volt férje is újra jelentkezett Boszniából, és egy római ügyvéd segítségével az egész örökséget magának akarta megszerezni. A pert végül a horvát ispotály nyerte, amely 1689-ben megkapta a hagyaték felét az Apostoli Kamarától.

Nő férfiruhában – a motívum és értelmezései

„Egyetlen katolikus nő felfordulást okozott a törökök országaiban [...] Azon dolgokat pedig, amelyek mesebeszédnek tűnhetnek, tanúk igazolhatják.”¹¹ Ezekkel a szavakkal minősítette Giovanni Severano az általa 1639-ben lejegyzett történetet, és méltán, különösen ami az egész história fantasztikusnak tűnő elemeit illeti. Magdalena viszontagságai a történettudományos elbeszélés több regiszterén értelmezhetőek. Vizsgálhatnánk a pszichohistória segítségével a szexualitástól és a családtól kórosan viszolygó lány példáját, vagy a *gender studies* divatos megfontolásai mentén a női önmegvalósítás esettanulmányaként. Elfoglalhatjuk a szerző, vagyis a férfi és a szerzetes pozícióját, és szemlélhetjük Magdalena arcképét mint a nőkről vallott kora újkori egyházi felfogás termékét. És akkor még nem is szóltunk a filológiai szempont ilyen esetekben szinte kötelező alkalmazásáról, és szinte tálcán kínálkozik, hogy a történet segítségével a bosnyák, illetve tágabban az Oszmán Birodalomban élő keresztények és muszlimok kapcsolatrendszeréhez, együttélésük mindennapjaihoz igyekezzünk közelebb férkőzni.

A *Tridentinum* szellemében megvalósult katolikus felekezetszervezés a női szerepeket, a női szentség fogalmát részben a középkori tradíciók mentén továbbörökítette, részben viszont jelentősen át is formálta. A barokk kor öt női szentje: Avilai Szent Teréz, Ricci Szent Katalin, Maria Madalena de Pazzi, Chantal Szent Franciska és Rosa da Lima valamennyien apácák (ez utóbbi harmadrendi) voltak, életüket a levelezésükből és – miként Magdalena esetében – gyónatóik vagy pártfogóik által összeállított biográfiájukból ismerjük. A kivélt Szent Teréz jelenti, aki saját maga vetette papírra az önéletrajzát. A szentség hírében elhalt, de végül egyházilag nem kanonizált nagyszámú apáca írásait is férfiak, szinte kizárólag szerzetesek gondozták és tették közzé; életük, gondolataik és szentségük propagálásáról szintén ők gondoskodtak. Az életszentség hivatalos elismerése alapvetően a férfiak által ellenőrzött, komoly egyházi vagy világi tekintélyek által pártfogolt nők esetében vált lehetségessé, holott a szentség már-már kötelezően kapcsolódott a misztikus (vagyis eredendően nehezen ellenőrizhető) tapasztalatokhoz. A 16. század szent életű apácái számára a történetünkben is említett Sienai Szent Katalin volt a példakép, az ő szerepét vette át a következő században Avilai Szent Teréz. A korszak női szentjeinek és misztikusainak a szexuális kísértésekkel, a nemi vágyakkal folytatott küzdelme a Krisztussal való bensőséges kapcsolat egyik alapvető forrása volt. Ritka volt az olyan személy, mint Isabel de Jesús, aki egy fogatlan vénemberrel kötött, hosszúra nyúlt kényszerházassága miatt nem érzett vágyat a férfiak iránt, házasságát is – érthető módon – mártíromságként fogta fel. Kortársai közül valószínűleg ő áll a legközelebb Magdalénához, aki szintén menekült a családi élet elől.¹²

11 L. Jelić: i. m. 189–191.

12 *Ronnie Po-chia Chsia*: La Controriforma. Il mondo del rinnovamento cattolico (1540–1770). Bologna, 2001. 181–198. További irodalom a kora újkori női szentségideálra: i. m. 291–292.

Ha a korabeli életrajzokat vagy inkvizíciós aktákat vizsgáljuk, Magdalena esete határozott eltéréseket mutat mind a misztikus apácák által megtestesített női szentség-modelltől, mind ennek a rajongásnak az eretnekségként értelmezett, olykor az előbbtől nehezen elválasztható túlhajtásaitól: a korszakban hamis miszticizmus néven emlegetett eksztatikus rajongástól és szexuális hisztériától.¹³ A bosnyák lány életének vezérfonala a női szerepek előli folyamatos menekülés, a házasság minden áron való elutasítása volt, ennek érdekében nem válogatott az eszközökben. Ahelyett, hogy azonnal keresztény területre, Dalmáciába vagy Itáliába szökött volna, hat esztendőn át csavargott férfinak öltözve. Volt szolga, kocsis, katona – igazából úgy tűnik, nem is érezte magát olyan rosszul férfiként, mindenesetre nem nagyon igyekezett visszavedleni nővé, sőt: Dalmáciából visszatért a hazájába és újra férfiruhát öltött. Ez a fajta nemi inverzió első közelítésben aligha találkozhatott az egyházi hatóság helyeslésével, és még kevésbé alkalmas arra, hogy magatartási mintaként szolgáljon a korabeli lányok számára. A nők férfivá változása a kora újkori kultúrában egyszerre jelentett lázadást a fennálló hatalmi struktúrákkal szemben, a korabeli szimbolika a világ rendje ellen forduló nőkben a káosz és a pusztítás jelképeit látta.¹⁴

Magdalena története azonban korántsem egyedülálló az egyházi irodalomban, sőt: a szentek életének tanulmányozásakor a hasonló történetekből egész csokorra valót állíthatunk össze a *Legenda Aurea* és az *Acta Sanctorum* gyűjteményeiből.¹⁵ A transzvesztita női szentek talán legismertebb képviselője Szent Thekla, aki anyját és jegyesét hagyta el férfinak öltözve, hogy Pál apostolt követesse. A legendaváltozatok egy részében nem szerepel ez az epizód, amely igazából nincs is összefüggésben a történet folytatásával. A *Legenda Aurea* szerint Szent Pál nem engedte meg, hogy levágja a haját, mivel a lány annyira szép volt.

Szent Pelágia, az antióchiai táncosnő megkeresztelkedése után szőröcsuhában Jeruzsálembé, az Olajfák hegyére vonult vissza, ahol egy cellában Pelagius néven élt remeteéletet. Szent Margit oly mértékben undorodott a házasság gondolatától, hogy a nászéjszakáján férfiruhában, haját levágva megszökött, férfiak közé állt szerzetesnek, majd kiválósága miatt egy apácakolostor előljárójává nevezték ki. Itt azonban a teherbe esett portás nővér őt nevezte meg a születendő gyermek apjaként, mire elűzték, és egy barlangban élt szigorú remeteségben. Halála előtt felfedte titkát és ártatlanságát a kolostor apátjának. A bithyniai Szent Marina apja özvegységre jutván kolostorba akart vonulni, és megengedte

13 Erre a jelenségre legújabban magyarul: *Judith C. Brown*: Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában. Bp. 2001.

14 *Natalie Zemon Davis*: A nők felülkerekedése. In: *Uő*: Társadalom és kultúra a kora újkori Franciaországban. Bp. 2001. 117–138., 276–283.

15 Az alábbiak forrásai: *Marie Delcourt*: Le complexe de Diane dans l'hagiographie chrétienne. *Revue de l'Histoire des Religions* 77(1958) 1–33.; *John Anson*: The Female Transvestite in Early Monasticism: the Origin and Development of a Motif. *Viator. Medieval and Renaissance Studies* 5(1974) 1–32. A régebbi irodalomból ld. *Hermann Usener*: Legenden der Pelagia. In: *Uő*: Vorträge und Aufsätze. Leipzig, 1907. 190–215.; *Hippolyte Delehaye*: Les légendes hagiographiques. Bruxelles, 1955. (Subsidia Hagiographica 18/a.) 186–195.

a lányának, hogy férfinak öltözve vele tartson. Apja halála után Marinus néven a kolostorban maradt, ahol eunuchnak gondolták. Ő ugyanúgy egy terhes nő vádaskodásainak esett áldozatul, elzavarták a kolostorból, de ő még a gyermeket is felnevelte. Látva ezt a jóságot, az apát visszafogadta, és csak Marinus-Marina halála után vallotta meg a gyermek anyja a hazugságot. Alexandriai Szent Eugeniát szülei meg akarták házasítani, mire ő férfinak öltözve két eunuch társaságában elhagyta otthonát, szintén szerzetesnek állt, noha az apát tudta, hogy Eugenia valójában nő. Ez azonban nem jelentett akadályt, hogy a templom prépostja legyen, és csodákat tegyen. Egy általa meggyógyított lány beleszeretett, a visszatartást azzal bosszulta meg, hogy erőszakkal vádolta meg őt. Eugenia saját apja bírósága elé került, aki először nem ismerte fel őt. A megható egymásra találást általános megtérés követte. Szent Apollinariát hasonlóképpen akarták férjhez adni, ő is férfiruhában menekült el, remeteként élt egy mocsárban, ahol állandóan a szúnyogok csipdesték. Egy hang figyelmeztette, hogy a kilétét firtató kérdésre Dorotheusnak mondja magát. Szent Macarius, aki eunuchnak nézte, engedélyezte számára a kolostorba vonulást. Itt számos csodát művelt, többek között saját nővérét is meggyógyította, aki azonban mindig gyűlölte őt. A gonosz lélek álterhességet okozott a nővérenek, aki őt vádolta meg az apasággal. Saját apja bírósága ítélezett felette, az ő valódi nemét is csak halála után fedezték fel. Alexandriai Szent Eufrozinát apja kiváló nevelésben részesítette és meg akarta házasítani. Ő viszont kolostorba szeretett volna vonulni, de nőként nem tehetette, mert apja minden bizonnyal rátalált volna. Erre egy szerzetes tanácsára férfinak öltözött, és Smaragdus néven, eunuchként szerzetesnek állt. Szépsége még így is állandó kísértéseket okozott társainak, ezért az apát remeteségbe küldte. Később apjával is találkozott, aki nem ismerte fel az aszkézistől megváltozott külseje miatt. 38 évet élt a kolostorban, csak a halála után derült ki valódi neme.

Antiochiai Szent Athanasia gyermekei halála után változtatta meg nemét és lett szerzetes, a férje szintén kolostorba vonult. Tizenkét év múlva, egy jeruzsálemi zarándoklat során véletlenül találkoztak, de a férfi nem ismerte fel egykori feleségét, majd a nő Athanasios néven férje kolostorába lépett, ahol még tizenkét évet éltek együtt, de mégis külön. Szent Matrona családanyaként vonult, vagy inkább szökött, eunuchnak álcázva, kolostorba. Amikor az apát álmában megtudta az igazságot, Matrona a férjét okolta mindenért, erre az apát továbbra is megtúrta a férfiak között. Alexandriai Szent Teodóra megcsalta a férjét, és vezekléséppen ment szerzetesnek, hogy ott a legnehezebb munkákat végezze. Őt is elűzték egy hamis vád miatt, majd visszatért, és később a férje és a neki tulajdonított gyermeke is követték. Szent Anastasiát maga a császár üldözte szerelmével, a császárné féltékenysége miatt szerzetesnők közé lépett. Az uralkodó megözevgyűlése után keresett, mire Dániel apát férfiként vette fel kolostorába, hogy elbújtsa. Egy barlangban sanyargatta magát 28 esztendőn keresztül, Anastasius eunuch néven. A temetésekor villant elő a melle, amiből a jelenlevők nagy ámulatára kiderült a valódi neme. Szent Glaphyra a keresztényüldöző Licius kormányzó elől menekült férfiruhában. A gall Szent Papula szülei tiltása

miatt volt kénytelen férfinak öltözve szerzetessé válni, kiválósága miatt a tours-i kolostor apátja lett, csak halála előtt három nappal fedte fel kilétét. A germán Szent Hildegonde apjával Jeruzsálembé utazott, és a biztonság kedvéért férfinak öltözött az útra. Az apja meghalt a tengeren, ő viszont továbbra is férfiruhában maradt, és számos kaland után a schönaui ciszterci apátságba került, ahol nem vették észre női mivoltát, ez csak 1188-ban bekövetkezett halálakor derült ki.

A női nemi jelleg elvesztésének talán leghátborzongatóbb példáit a szakállat növesztő vagy az öncsonkító asszonyok legendái nyújtják. Galla, a római özvegy nem kívánt újraházasodni, ezért szakállat eresztett, amellyel sikerült a kéroket elriasztania. Hasonlóképpen könyörgött Paula, az avilai özvegy, hogy szépségét elveszítve megszabaduljon az őt üldöző férfitől, ami sikerült is: hatalmas szakállával nem kellett többé aggódnia. Wilgeforte, egy lusitániai pogány uralkodó lánya, atyja kiházásítási szándékai elől szintén úgy menekült meg, hogy kinőtt a szakálla. Az ő apja azonban nem hagyta annyiban az ellenállását: keresztre feszítette az engedetlen leányt. A legenda különböző névváltozatokkal egész Európában elterjedt, sőt a szakállas női szent Angliában a férjüktől szabadulni kívánó asszonyok „védőszentjének” számított. A hagiográfiai hagyomány a szakállnövesztés motívumán túl más elemeket is alkalmazott: Szent Enimia leprás lett, hogy megőrizhesse szüzességét, Szent Lucia a szemét vájta ki, Szent Euzébia pedig az orrát vágta le hasonló megfontolásból.¹⁶

A keleti kereszténységből származó, majd nyugaton is „polgárjogot nyert” motívum azonban nemcsak a legendák világában található meg, hanem a férfivá változás a késő középkori és a kora újkori történelem ismert női alakjai által is – nem mellesleg: a legendák hőseihez teljesen hasonló motivációkkal – megvalósítható életstratégiát jelentett. A legismertebb történelmi példát Jeanne d’Arc nyújtja. Ő szintén ellentmondásos érzelmekkel viseltetett a családjára iránt, és úgy hagyta el faluját, hogy soha többé nem akart visszatérni, sem pedig megházasodni és családot alapítani. A férfiruhához a végletekig ragaszkodott, még a börtönben is, sőt ebben is halt meg, ami arra utal, hogy számára a férfiöltözet magas rendű szimbólumot jelentett. A ruha által hordozott jelképes tartalom pedig a női nemi szerepeknek ugyanaz az elutasítása, amely a korábbi szenteknél is megfigyelhető. Helytállása a férfiak társadalmában, a gyenge nő szinte természetfeletti ereje szintén a legendák hősnőivel rokonítja. Jeanne és középkori elődei ugyanúgy belső hang, isteni útmutatás alapján cselekedtek, ahogyan tette azt Magdalena is élete válságos pillanataiban.¹⁷

Még későbbi történelmi példa a felekezeten kívüli misztikusnő, Antoinette Bourignon élete. Egy lille-i gazdag polgárcsaládban látta meg a napvilágot 1616-ban, azonban nyúltszája és rútsága annyira megrémisztette szüleit, hogy születése után rögtön meg akarták fojtani. Felnövekedve született testi hibája elmúlt, anyja viszont nem tudott felülemelkedni a lánya iránt érzett kezdeti averzi-

16 A fentebb idézett szakirodalomból elsősorban: *M. Delcourt*: i. m. 2–7., 16–17.

17 *Georges Duby–Andrée Duby*: Jeanne d’Arc pereit. Bp. 1989. (Mérleg) 134–191.; *Régine Pernoud*: Jeanne d’Arc. Ön- és tanúvallomások. Bp. 1991. 19–49.

óján, és ezt folyamatosan érezte vele. Anyja utálatán túl apja brutalitása és testvérei gonoszsága sem mélyítette el a család iránti szeretetét, így élete fő céljának a házasság elkerülését tartotta. Sikertelen kolostorba vonulási szándéka után, húszévesen férfiruhába öltözve szökött meg hazulról, miközben szülei éppen az esküvőjét készítették elő. Az úton katonákkal találkozott, akik majdnem megbecstelenítették, ha egy pap nem védte volna meg. Ezt követően rövid ideig remeteségbe vonult, majd egy árvaházat vezetett, zaklatott élete során megjárta a börtönt, megfordult Németalföldön és Dániában. Végül egy protestáns lelkipásztorból lett misztikus író, Pierre Poiret vette pártfogásába, aki megírta életrajzát és misztikus tapasztalatainak terjesztője lett.¹⁸

Ha egymás mellé tesszük a késő antik keleti és a középkori nyugati szentlegendákat, a történelmi példákat és Magdalena Pereš-Vuksanović történetét, a kétségtelen különbségek ellenére szembeszökő hasonlóságokat is regisztrálhatunk. Mindenekelőtt feltűnő, hogy a legendaszerzők, sőt a Jeanne d'Arc környezetében levő papok és Magdalena gyóntatói is minden aggály nélkül elfogadták a férfiruha felöltését, a teljesen egyértelmű bibliai tiltás ellenére: „A nők ne hordjanak férfiruhát s a férfiak se női ruhát. Mert aki ilyet tesz, utálat tárgya az Úr, a te Istened szemében.”¹⁹ A férfivá vált nő alakjának évszázadokon átívelő szívósságával kapcsolatban jegyezte meg Marie Delcourt: „mi sem bizonyítja jobban bizonyos szimbólumok értékét, mint hogy egyszerre nyernek igazolást a legendában és a történelemben, olyan lélektani állandókkal, amelyek nem változnak sem az időben, sem a térben”.²⁰ A motívum eredetének vizsgálatakor a kutatók rámutattak az archaikus beavatási rítusok és a hellenisztikus mondavilág elemeire, amelyek értelme a keresztény hagiográfiában gyökeresen megváltozott: az átöltözés tétjét nem az emberi teljesség megszerzése, hanem pont fordítva, a nemiségről való lemondás, a kasztráció női megfelelője jelentette. Ennek hátterét az egyes szerzők különbözőképpen határozták meg. A motívum elterjedtségét Delcourt a női psziché család- és szexualitásellenes érzelmeivel, tágabban pedig a gnózis anyag- és testiségellenességével, Anson viszont – tekintve, hogy ezeket a történeteket férfi szerzetesek írták férfi szerzeteseknek – a korai szerzetesség eszmevilágával magyarázta. A férfivá válás minden egyes történetben kivétel nélkül a múlttal való szakítást jelenti: ritkábban a bűnös étellel, sokkal gyakrabban viszont a nem kívánt házassággal, a testi kapcsolattal és általában a női nemi szerepekkel. Ez a törés pedig az esetek tekintélyes részében a családdal való szembenállást, ellenségességet is hordoz.

Magdalena különös históriája tehát nem is olyan rendkívüli, mint azt az író sejtetni engedti. Az oratoriánus szellemi környezetben fogant életrajz szerzője nyilván ismerte a hagiográfiai előképeket. A Magdalena által elmondottakat részben ennek a retorikai hagyománynak, részben viszont a katolikus reform női

18 *Leszek Kolakowski*: *Chrétien sans Église. La conscience religieuse et le lien confessionnel au XVIIe siècle*. Paris, 1969. 640–718. (A férfiruhára: 643.)

19 MTörv 22, 5.

20 *M. Delcourt*: i. m. 2.

szentségmodelljének a jegyében szerkesztette korszerű, a római egyházi közegben „fogyasztható” és „eladható” narratívává. Magdalena megszállott ragaszkodása a szüzességhez, a testi kapcsolat és a családalapítás elutasítása szerencsésen kapcsolódott a szerzetesi életet, az önmegtartóztatást, sőt annak sokszor extrém formáit favorizáló barokk vallásosság eszmevilágához, közelítette őt a korszak apáca-szentjeinek modelljéhez. Különös, inkább a vágáns kultúra szereplőire jellemző kalandjait pedig éppen a „szakirodalmi előzmények” tették „szalonképessé” az egyházi olvasók szemében.

Ezek után joggal merül fel a kérdés: mi a tanulsága Magdalena történetének a hódoltság-kutatás, az Oszmán Birodalom „nőörténelme” számára? Az oszmán kultúra tanulmányozása az elmúlt évtizedekben lényegesen megváltoztatta a „passzív keleti nőről” alkotott korábbi, elsősorban az erotikus kisugárzásra épített képet, és sokkal nagyobb kreativitást, mozgásteret jelölt ki számára a múltban, mind a művészet és az irodalom, mind pedig a gazdasági és társadalmi élet különböző területein.²¹ A saját sorsának irányítását a kezébe vevő, a férfiak társadalmával szemben álló Magdalena akár ennek az új nőképnek az illusztrációja is lehetne, de a dolog ennél azért kissé bonyolultabb. Magdalenát ugyanis elrabolták és fogva tartották, akarata ellenére házasságra kényszerítették – ebben a cselekedetben pedig a boszniai társadalom több rétegének a képviselője is tevőlegesen és egyetértőleg vett részt, felekezettől és hatalmi helyzettől függetlenül. Vagyis Magdalena eredendően kiszolgáltatott, passzív tárgy a férfiak vágyainak, lázadása pedig inkább egyedi, mintsem tömeges megoldási lehetőség.

Az Oszmán Birodalomban élő keresztény nő helyzete tehát igencsak ellentmondásos. Ennek felfejtéséhez különítsük el a történet szempontunkból lényeges elemeit: a helyszínt és a szereplőket. Magdalena szűkebb pátriája, Jelaške csak első látásra tűnhet jelentéktelen boszniai porfészeknek. Ez a vidék volt ugyanis a boszniai katolicizmus egyik legfontosabb törzsterülete. A falutól néhány kilométerre fekvő olovói kegyhely a bosnyák ferencesesség, de igazából az egész balkáni katolicizmus szakrális központjának számított egészen a 18. század elején bekövetkezett pusztulásáig.²² Olovo és környékének tehetősebb kereskedő- és iparosfamiái számos hivatást adtak a ferences rendnek, Jelaškéből származott például a legjelentősebb 17. századi bosnyák ferences író, Matija Divković.²³

Ugyanakkor a szilárd ferences jelenlét ellenére a 17. század elején ezen a vidéken is hódított az iszlamizáció, ennek ellentmondásos voltára utal a két testvér, Franjo és Musztafa személye. Első olvasatra talán különös, hogy egy családon belül katolikus és muszlim személyek is éltek, mégpedig a legnagyobb egyetértésben, a boszniai iszlamizáció jellegzetességeinek ismeretében azonban ez egyáltalán nem meglepő. A 16–17. században tömeges méretűvé váló, alapvetően anyagi

21 *Suraiya Faruqi*: Kultur und Alltag im Osmanischen Reich. Vom Mittelalter bis zum Anfang des 20. Jahrhunderts. München, 2003. 118–140.

22 *Molnár Antal*: Katolikus missziók a hódolt Magyarországon. I. (1572–1647). Bp. 2002. (Humanizmus és reformáció 26.) 167–168 és passim (ad indices).

23 I m. 378–380.

érdekből bekövetkező vallásváltás elsősorban a katolikusok körében volt gyakori. Sokszor a családnak csak egyik része iszlamizált, a másik fele megőrizte hitét, ez a megosztott felekezeti viszony azonban nem vezetett a családon belüli konfliktushoz, hiszen éppen a közös nagycsaládi stratégia részét jelentette. A muszlimmá lett bosnyákok generációkon át ragaszkodtak a katolikus vallásgyakorlat, különösen a szentmisztet számos eleméhez.²⁴ Ez a kriptokatolikus vallásosság különösen a muszlimokhoz feleségül adott katolikus nőket jellemezte, akiknek például külön zarándoklatot biztosítottak a ferencesek az olovói kegyhelyen.²⁵

Magdalena történetének egyik legérdekesebb fejezetét a nőrablás részletes bemutatása jelenti, amely szinte egy Ivo Andrić-novella szuggesztív ábrázolásmódjával vetekszik. Maga a szokás a boszniai folklór egyik legismertebb eleme, valamennyi 19. századi etnográfiai leírás megemlékezik róla. Az oszmán uralom alatt – egyébként nemcsak Boszniában, hanem például a magyar hódoltságban is – a hódítók gyakran erőszakkal szereztek maguknak feleséget a keresztény lányok közül. A nőrablás később népszokássá szelődött, és leginkább a házasság költségeinek, a hozománynak vagy a szülők ellenállásának a kivédése volt a célja, bizonyos területeken pedig szinte kötelező eleme lett az udvarlásnak.²⁶ Az elbeszélés talán legfontosabb tanulsága, hogy a fiatalok vállalkozásához az egyházi hatóság is asszisztált: a ferences barát nemcsak összeadta a párt, a *Tridentinum*-nak a szabad akaratra épülő házasság-konceptiójával teljesen ellentétes módon, hanem a későbbiekben is az ügy elsimításán munkálkodott. Nem állt ki a lány mellett nagybátyja, a rendtartomány vezetésében kulcspozíciókat betöltő Martin Brguljanin sem.²⁷ Másképpen fogalmazva: a ferencesek elfogadták a szokásjoggá nemesült visszaélést, és a nőnek az egyházi törvények által biztosított jogaival nem törődve, a hódítók és a velük együttműködő katolikus hívek érdekeit képviselték. Mindebben nem kell mást látnunk, mint a boszniai ferenceseknek a hatalmi nyomáshoz és a társadalmi szabályokhoz alkalmazkodó – egyébként igen sikeres – túlélési stratégiáját. Nyilván ennek a részeként értelmezhető, hogy számos vezető pozícióban lévő ferences barát rendelkezett kiterjedt muszlim rokonsággal, akiket skrupulus nélkül használtak ellenfeleik megfélemlítésére és egyházi karrierjük építésére.²⁸

Magdalenának tehát egy patriarchális szemléletű társadalomban egyébként is kiszolgáltatott helyzetét az oszmán uralom okozta, a keresztényeket érintő

24 Srećko M. Džaja: *Konfessionalität und Nationalität Bosniens und der Herzegowina. Voremanzipatorische Phase 1463–1804.* München, 1984. (Südosteuropäische Arbeiten 80.) 43–101.

25 Az olovói búcsúról: *István György Tóth: A spy's report about Turkish occupied Hungary and Bosnia in 1626. The journey of the Dalmatian humanist Athanasio Georgiceo.* Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 51(1998) 197–218.

26 Vö. pl. *Strausz Adolf: Bosznia és Hercegovina történeti és néprajzi leírása.* 2. kiad. Bp. 1883. (Bosnyák föld és népe 1.) 285–289.; *Truhelka Cziril (Ćiro): Népélet.* In: *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen.* XIX. Bosznia és Hercegovina. Bp. 1901. 361–362. A nőrablás, nyilván balkáni hatásra, a magyar néphagyományban is megjelent: *Tárkány Szücs Ernő: Magyar jogi népszokások.* Bp. 1981. (Társadalomtudományi Könyvtár) 255–264.

27 Személyére ld. *Molnár A.: Katolikus missziók i. m. passim (ad indices).*

28 I. m. 287–315. és passim.

alávetettség tovább rontotta. Számos esetet ismerünk a hódoltságból, amikor a lányok és asszonyok adásvétel tárgyai lettek, elsősorban adósságrendezés céljából.²⁹ Az egyik legmeggrázóbb esetet egy Tolna megyei boszorkányper aktái őrizték meg: a tolnai Csapó Andrásné tízéves lányát adta oda hatforintnyi adóssága fejében a harminc évvel idősebb Keresztes Andrásnak. Mivel a kislány még „idétlen” volt a házasságra, ezért újdonsült férje a városi janicsárral vitette el a helyi kádihoz, aki az udvaron kiköttette és megkorbácsoltatta, majd összeadta a párt. Talán nem véletlen, hogy a lány felnőtt korában is a társadalom peremén maradt: 1713 és 1716 között boszorkányság vádjával folytatott ellene eljárást Tolna vármegye hatósága. A tolnaiak visszaemlékezése szerint azonban a története nem volt rendkívüli: „Sok példák történtenek a török időben, hogy ha valamely férfiú valakit megszeretett, nem is kérte, hanem a töröknek egy tallért adott, aki azonnal erővel elvitte, megkorbácsoltatta és úgy adatta össze.”³⁰

A hagyományos társadalmak törvényei, a kora újkori keresztény felekezetek szabályozásai az ilyen és hasonló tetteket elítélték és súlyosan büntették volna, de a török hódoltságban ezeket a viselkedési normákat aligha lehetett betartatni. Fokozódott az egyén és nemcsak a nők kiszolgáltatottsága, de megváltoztak az ellenállás szabályai is. A hódoltság története bővelkedik az egyéni érvényesülés vagy éppen a szembeszegülés alternatív megoldási lehetőségeiben. A szabályokat nem csak a hódítók rúghatták fel, a közösségi hierarchia fellazulása a török uralom alatt élő keresztények mozgásterét is növelhette. Nyilván ezek a tényezők játszottak kulcsszerepet abban, hogy a hódolt Magyarországon számos, a királyságban vagy Erdélyben elképzelhetetlen egyéni sorssal és karrierrel találkozunk. Trombitás János és sorstársai villámgyors felemelkedése és sokszor hirtelen bukása a kultúrák és birodalmak ütközőpontjában, határmezsgyéjén élő emberek olykor leleményes vagy éppen zseniális, máskor kétségbeesett próbálkozásainak eredményei.³¹

Ezek a körülmények nemcsak a férfiak, hanem a nők helyzetét, ellenállási vagy éppen érvényesülési lehetőségeit is növelték. Az egyházi emberek, református prédikátorok vagy jezsuita misszionáriusok beszámolóiból számos esetet ismerünk, amikor keresztény lányok és asszonyok a társadalmi és vagyoni emelkedés érdekében a hódítókhoz mentek feleségül, vagy éppen brutális férjük elől menekültek a megértőbb török szerető oldalára. A két felekezet és kultúra közötti határvonalak a nők számára még kevésbé voltak áthághatatlanok: számos asszony török férje mellett is megőrizte keresztény hitét, kapcsolatát a családjá-

29 Vö. pl. *Takács Sándor*: Rajzok a török világból. I. Bp. 1915. 289–294., 324–327.

30 *Dr. Szilágyi Mihály*: Boszorkányperek Tolna megyében. In: Tanulmányok Tolna megye történetéből. XI. Szerk. K. Balog János. Szekszárd, 1987. 438., 482–483.

31 Ennek a felismerésnek a hatására nevezte a 16. századi hódoltság történetét Szakály Ferenc a vállalkozók első fénykorának Magyarországon. *Szakály Ferenc*: Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában. Bp. 1994. (História Könyvtár. Előadások a Történettudomány Műhelyeiből 5.) 11–13. Az egyén cselekvési és döntési szabadságát a kora újkori Magyarországon Péter Katalin tanulmányai állították újra a figyelem középpontjába. Összefoglalóan: *Péter Katalin*: A reformáció. Kényszer vagy választás? Bp. 2004. (Európai Iskola).

val és korábbi közegével. A családi kötelékek egyébként is jóval kevésbé bizonyultak tartósnak: nemcsak a törökök, hanem a kuruc vitézek, a végvári katonák vagy a pusztákon élő gulyások is sokszor nagyobb csáberővel bírtak, mint a törvényes férj.³² De az ellenkezőjére is találunk példát: egy a fiát taníttatni akaró özvegyasszony a jezsuiták segítségével menekült el szülőföldjéről, a hódolt Baranyából.³³ A többszörösen kiszolgáltatott nőknek tehát ugyancsak több lehetőségük volt, hogy a számukra akármilyen okból elfogadhatatlan helyzetükön változtassanak. A megosztott hatalom, a különböző felekezeti egyházi előljárók, a magyar és a török hatóságok egymás elleni kijátszása hatékony fegyvernek bizonyult a nők kezében is. Ennek a felfordult és korlátozott érvényességű szabályokkal működő világnak akár a jelképe is lehetne a férfiruhába öltözött nő. A keresztény hagiográfia kliséi mögé pillantva talán éppen ezt üzeni számunkra Magdalena Pereš-Vuksanović különös históriája.

ANTAL MOLNÁR

LA SCHIAVONA: THE VICISSITUDES OF A BOSNIAN GIRL IN THE 17TH CENTURY

This study provides a biography of a 17th century Bosnian Catholic woman. Magdalena Pereš-Vuksanović died in the fame of a holy woman in 1670 in a Roman cloister. Her Oratorian confessors had begun writing her biography already in 1639. Her detailed Italian biography has been preserved only in fragments among the manuscripts of Biblioteca Vallicelliana but a short Latin biography has survived in several copies. The girl was born in 1606 in the village of Jelaške, Central Bosnia, in a Catholic family. In 1624, she was abducted by a Catholic boy from the village who, with the help of his Muslim brother and the local Franciscan parish priest, tried to force her to marry him. The girl managed to escape and hid in the surrounding woods before in the following six years she worked as a house servant with different Bosnian families and then in the Franciscan friary of Modriča and in the Turkish camp in Buda, and then served as a soldier in Venice and Brescia. From 1630 she spent 30 years in Rome, first as a domestic servant, then as an oblate sister and later as a nun. The author reveals elements of Magdalena's biography rooted in medieval hagiography: the female saint, heroine, or mystic, disguised in a man's clothes, had been a popular figure of legends since the early centuries of Christianity, and in times of crisis she could offer a realistic model of conduct. Magdalena's biography offers several lessons for research concerned with everyday life under Ottoman rule: first of all, it provides a proper sense of the increased defencelessness of Christians and, especially, of women, and also illustrates the more extended and daring options of resistance.

32 A hódoltság asszonyok erkölcséiről különösen Thúry Farkas Pál, a tolnai református iskola rektora rajzolt igen sötét képet: *Kathona Géza*: Fejezetek a török hódoltság reformáció történetéből. Bp. 1974. (Humanizmus és reformáció 4.) 66–70. A jezsuiták beszámolóí: *Molnár Antal*: A katolikus egyház a hódolt Dunántúlon. Bp. 2003. (METEM Könyvek 44.) 111.; *Úó*: Mezőváros és katolicizmus. Katolikus egyház az egri püspökség hódoltsági területein a 17. században. Bp. 2005. (METEM Könyvek 49.) 144–145.

33 *Molnár A.*: A katolikus egyház i. m. 93.